2020-21 → peer reveived.

Peer reviewed Journal Impact Factor:5.13 ISSN-2230-9578

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred Journal

February-2021. Special Issue-11, Volume-5

Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development

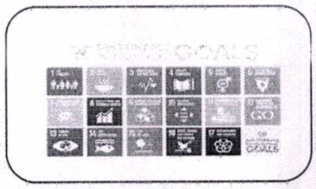

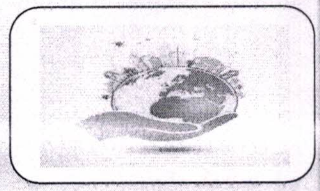

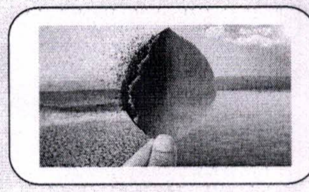

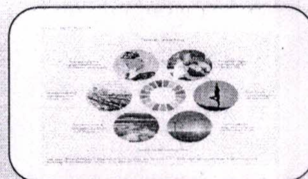

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot No-23, Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Guest Editor
Dr. Birajdar Govind Dattopant
Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra)

Executive Editors
Dr. A. I. Shaikh
Dr. M. B. Shirmale

Co- Editors
Dr. S. A. Chaus **Dr. Shakeeluddin Khazi** **Mr. P. U. Gambhire**

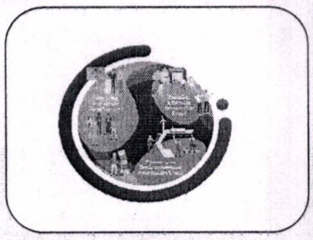

Address
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot,No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Journal of Research and Development

Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal

February 2021

Special Issue-11, Volume-5

On

Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development

Chief Editor
Dr. R. V. Bhole
'Ravichandram' Survey No-101/1, Plot,No-23,
Mundada Nagar, Jalgaon (M.S.) 425102

Guest Editor
Dr. Birajdar Govind Dattopant
Principal
Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra)

Executive Editors

Dr. A. I. Shaikh
Asst. Prof.
Head Dept. Of Geography

Dr. M. B. Shirmale
Asst. Prof.
Dept. Of Geography

Co-Editors

Dr. S. A. Chaus, Dr. Shakeeluddin Khazi, Mr. P. U. Gambhire

Editorial Board

Dr. K. G.Gholap
Dr. A. F. Sayyed
Mr. R. R. Bhise
Dr. F. A. Tamboli
Mrs. S. N. Sayyed
Dr. R. R. Sayyed
Dr. S. V. Khond
Mr. Z. A. Khazi
Mr. S. P. Adsule
Mr. S. P. Mane
Dr. S. M. Alte
Dr. A. H.Attar
Dr. S. M. Dalve
Dr. S. M. Patel

Published by- Principal, Sharadchandra Mahavidyalaya, Shiradhon Tq. Kallam Dist: Osmanabad (Maharashtra)

The Editors shall not be responsible for originality and thought expressed in the papers. The author shall be solely held responsible for the originality and thoughts expressed in their papers.

© All rights reserved with the Editors

26	The Role of Education in Promoting Sustainable Development and Peace **Mr. Ankush Ramchandra Bansode**	85-90
27	Women and Health **Dr.Ayodhya Dattatray Pawal**	91-93
28	United Nations Sustainable Development Goals, Librarian Role, and Challenges in 2021: An overview **G. Srikanth, Dr Pavan kumar**	94-96
29	Sustainable Development and Its Impact on Global Economy **Asst. Prof. Mittha M. S.**	97-100
30	Use of Social Media for Business **Dr. B. S. Sawant**	101-103
31	Corona: A Life Changer **Smt. Shubhada Ramesh Joshi, Saima Firdaus Mohammed Yaseen**	104-105
32	Significance and Conservation of Water **Dr. P. B. Achole**	106-110
33	Restoration and Conservation of Urban Lakes of Latur District (M.S.) India **Dr. Hashmi Irshad Mohiuddin, Dr. S H Gone**	111-114
34	A Study of Production and Export of Grapes in Nashik District **Mr. Khemnar Shashikant Suryabhan**	115-117
35	Women's Empowerment in India: Issues, Challenges **Associate. Prof. Prakash H. Sahare**	118-121
36	भारतीय समाज एंव काव्य में नारी के रूप प्रा. शफीक लतीफ चौधरी	122-124
37	साठोत्तरी हिंदी उपन्यासों में विद्रोही प्रेमिका नगरीय परिवेश में प्रा. डॉ. कदम शिवाजी शेषराव	125-127
38	राष्ट्रीय टिकाऊ शाश्वत विकास रणनीती प्रा.जाधव यू. बी.	128-129
39	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे महिला सक्षमीकरण प्रा.मिलिंद व्यंकटी घाडगे	130-131
40	संयुक्त राष्ट्र संघ व शाश्वत विकास प्रा. डॉ. घोलप कमलाकर गोरख	132-134
41	वित्तीय समावेशन प्रक्रियेत बँकांची भूमिका डॉ. दिपक एन. कारे	135-138
42	जालना जिल्ह्यातील मध्यम जलसिंचन प्रकल्पामुळे कृषिक्षेत्रात झालेला बदल प्रा.डॉ.पी.के.मोरखंडे	139-141
43	सामाजिक कल्याणात शारीरिक शिक्षणाची भूमिका प्रा. डॉ. पडवळ विजय काशिनाथ	142-143
44	भारतातील स्त्री-पुरुष प्रमाणातील असमतोल बोधले कविता केरबा	144-146
45	परळी तालुक्यातील कृषी घनता: एक भौगोलिक अभ्यास श्री. कैलास भास्कर लव्हाळे, डॉ.व्ही.एस.चिमनगुंडे	147-148
46	पिपरी या गावातील कुटूंब नियोजनाचा - भोगोलिक अभ्यास डॉ.चिमनगुंडे व्ही.एस.	149-153
47	जागतिक शांततेसाठी म. गांधीजींच्या विचारांची उपयुक्तता कु. स्नेहा सोन्याबापू सोळंके	154-155
48	भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील महिलांचे योगदान प्रा. रघुनाथ व्यंकटी घाडगे	156-157
49	कोविड-१९ च्या प्रादुर्भावाचा क्रीडाक्षेत्रावर होणाऱ्या परिणामाचा एक अभ्यास. Dr. Vijay Eknath Somkuwar	158-160
50	महिला सबलीकरणाची वास्तविकता व उपाययोजना: एक तात्त्विक अभ्यास डॉ. खलील नबीसाब सय्यद	161-163
51	पं० दीनदयाल उपाध्याय की सुख सम्बन्धी अवधारणा समीर कुमार जायसवाल, डॉ० लक्ष्मी गौतम	164-166
52	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे जलव्यवस्थापन व जद्यस्थितीतील उपयोगिता एक दृष्टीक्षेप डॉ. वनमाला आर. तडवी	167-169
53	महिला सशक्तीकरण और नई पीढ़ी कु. नेहरकर मंगल रामदास	170-172

'Journal of Research & Development'
Multidisciplinary International Level Referred and Peer Reviewed Journal, Impact Factor 5.13, ISSN: 2230-9578, February 2021, Special Issue11, Volume-5 "Physical and Human Dimensions of Environment, Climate Change, and Sustainable Development"

परळी तालुक्यातील कृषी घनता: एक भौगोलिक अभ्यास

श्री. कैलास भास्कर लव्हाळे1 डॉ.व्ही.एस.चिमनगुंडे2

1संशोधक, महात्मा बसवेश्वर महाविद्यालय,लातूर

2मार्गदर्शक, श्री संत जनाबाई कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,गंगाखेड,जि.परभणी

सारांश:

देशाच्या विकासात कृषी क्षेत्र महत्वाचे कार्य बजावत आहे. भारतात मोठ्या प्रमाणात कृषीवर आधारित व्यवसाय केले जातात. त्यामुळे देशातील ६७% लोकसंख्या कृषीवर आधारलेली आहे. आधुनिक काळात शेती करण्याच्या पद्धती बदललेल्या आहेत. त्यामुळे कृषी क्षेत्र अधिकाधिक विकसित झालेले दिसून येते. सुरुवातीच्या काळात स्थलांतरीत शेती केली जात होती. नंतर उदरनिर्वाह शेती करण्यात येत होती. पण आजच्या आधुनिक काळात शेतीकडे एक व्यवसाय म्हणून पाहिले जाते. म्हणूनच शोधनिबंधात कृषी घनता या घटकाचा अभ्यास केला आहे.

बीजसंज्ञा : कृषी, मंडळ निहाय कृषी घनता.

प्रस्तावना:

कृषी हा मानवाच्या आर्थिक प्रक्रियेतील सर्वात प्राचीन व्यवसाय आहे. कृषी व्यवसाययामुळे मानवाचा अन्नाची प्राथमिक गरज भागविली जाते. अनेक उद्योगधंद्यांना कृषी क्षेत्रातून कच्चामालाचा पुरवठा केला जातो. त्यापासून तयार होणारा पक्का माल जागतिक बाजारपेठेत पाठविला जातो. म्हणूनच कृषी व्यवसायास मानवी जीवनाचा पाया असे म्हणतात. कृषी यालाच इंग्रजीत Agriculture असे म्हणतात. Agriculture ही संज्ञा लॅटिन भाषेतील Agricultura या शब्दापासून तयार झाली आहे. यातील Ager म्हणजे Area (क्षेत्र) व cultura म्हणजे to cultivate (करणे) असा होतो. यापासून Agriculture हा शब्द तयार झाला.

अभ्यास क्षेत्र:

परळी तालुका मध्यपूर्व महाराष्ट्रात आणि बीड जिल्ह्याच्या पूर्वेस आहे-.परळी तालुका १८ ४१'33" उत्तर अक्षांश ते १९ ७'४६" उत्तर अक्षांश आणि ७६ १४'२७" पूर्व रेखांश ते ७६ ४१'४४" पूर्व रेखावृत्त दरम्यान विस्तारलेला आहे. परळी तालुक्याच्या दक्षिणपूर्व गंगाखेड तालुका तसेच पूर्वेस सोनपेठ व पाथरी तालुक्याच्या सीमा आहेत. तर परळी तालुक्याच्या दक्षिण पश्चिमेस अंबाजोगाई तर उत्तर दिशेस माजलगाव आणि पश्चिमेला धारुर तालुक्याचा सीमा आहेत. परळी तालुक्याचे एकूण क्षेत्रफळ ७३७.९९ चौ.की.मी.आहे. त्यामध्ये १०५ ग्रामीण वस्ती १ नागरी केंद्र व ५ मंडळाचा समावेश आहे.

उद्दिष्टे :

१} परळी तालुक्यातील एकूण कृषी घनता अभ्यासणे. २} परळी तालुक्यातीलक कृषी घनता मंडळ निहाय अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती व आधार सामग्री संकलन:

परळी तालुक्यातील कृषी घनतेचा अभ्यास करण्यासाठी दुय्यम स्वरूपाच्या आधार सामग्रीचा वापर केला आहे.दुय्यम स्वरूपाच्या आकडेवारीसाठी बीड जिल्ह्याचा कृषी अहवाल व बीड जिल्हा आर्थिक सामाजिक समालोचन सन २००१ व २०११ यातून माहिती संकलित केली आहे.

विषय विवेचन:

कृषी घनता काढण्यासाठी त्या प्रदेशातील शेती व्यवसायात गुंतलेल्या लोकांची संख्या व त्याच प्रदेशातील एकूण शेती खालील क्षेत्र माहिती असणे आवश्यक असते. कृषी व्यवसायात गुंतलेल्या लोकांची संख्या व कृषी खालील एकूण क्षेत्र यांचे गुणोत्तर म्हणजे कृषी घनता होय.

अभ्यास क्षेत्रातील मंडळनिहाय कृषी घनता:

अ.क्र	महसूल मंडळ	२००१			२०११		
		कृषी व्यवसायात गुंतलेली लोकसंख्या	कृषी खालील क्षेत्र चौ.कि.मी	कृषी घनता	कृषी व्यवसायात गुंतलेली लोकसंख्या	कृषी खालील क्षेत्र चौ.कि.मी	कृषी घनता
१	सिरसाळा	२३२२७	१५२	१५३	२८९५२	१५२	१९०
२	पिंपळगाव	२४८४७	१२३	२०२	३११९६	१२३	२५३
३	नागापूर	२१७३७	१२८	१६९	२९४३७	१२८	२२९
४	परळी	६७९०६	४२	१६१६	८४८०९	४२	२०१९
५	धर्मापूर	१९६०९	१०२	१९२	२६८१४	१०२	२६२
	एकूण तालुके	१५७३२६	५४७	२८७	२११२०८	५४७	३६७

साधनसामग्री :बीड जिल्हा आर्थिक सामाजिक समालोचन अहवाल सन २००१-२०११

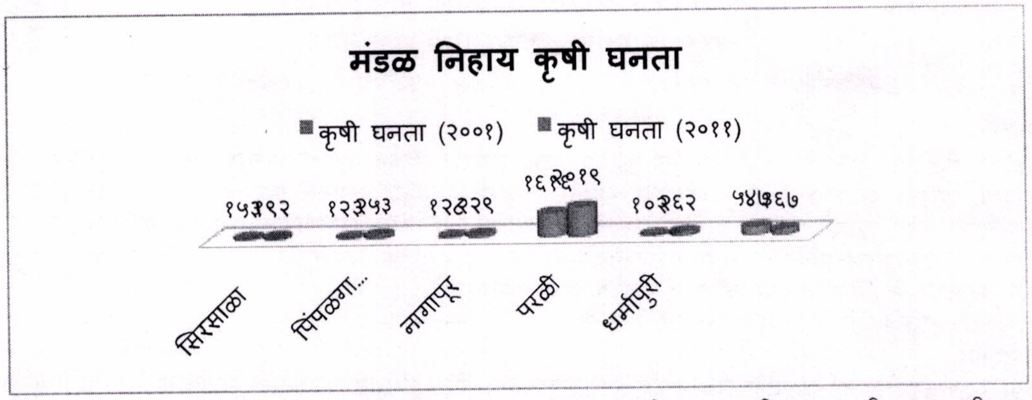

अभ्यास क्षेत्रातील कृषी घनतेचा अभ्यास केला असता २००१ च्या जनगणनेनुसार परळी तालुक्याची एकूण कृषी घनता २८७ व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी होती. तर २०११ च्या जनगणनेनुसार परळी तालुक्याची कृषी घनता ३६७ व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी एवढी आढळून येते.

२००१ च्या जनगणनेनुसार परळी मंडळात सर्वात जास्त १६१६ व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी एवढी कृषी घनता होती. कारण त्या ठिकाणी कृषी खालील जमिनीचे प्रमाण कमी व लोकसंख्या मोठ्या प्रमाणात असल्यामुळे कृषी घनता अधिक आढळून येते. यामध्ये वाढ होवून २०११ साली कृषी घनता २०१९ व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी वाढलेली दिसून येते. २००१ च्या जनगणनेनुसार सर्वात कमी कृषी घनता सिरसाळा मंडळात १५२ व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी दिसून येते. तर २०११ साली देखील १९० व्यक्ती प्रति चौ.कि.मी एवढी कृषी घनता पाहावयास मिळते.

निष्कर्ष:

१) अभ्यास क्षेत्रात कृषी वर आधारित लोकसंख्या अधिक आहे.

२) परळी मंडळात कृषी खालील क्षेत्र कमी प्रमाणात आहे.

३) अभ्यास क्षेत्रातील कृषीवर सांस्कृतिक घटकांचा प्रभाव आहे.

४) सिरसाळा मंडळात मोठ्या प्रमाणात डोंगराळ प्रदेश असल्या कारणाने कृषी खालील क्षेत्र कमी आहे.

उपाययोजना:

१) अभ्यास क्षेत्रात आधुनिक कृषीचा विकास होणे गरजेचे आहे.

२) सिरसाळा मंडळात जलसिंचन सुविधा उपलब्ध करणे.

३) अभ्यास क्षेत्रात कृत्रिम जलसाठे निर्माण करणे.

४) अभ्यास कृषी विकासासाठी कृषी महाविद्यालय निर्माण करणे.

संदर्भ:

१) डॉ. विजया साळुंखे,२००३ कृषी भूगोल, शेठ पब्लिकेशन, मुंबई

२) जसबीर सिंग, १९९४ कृषी भूगोल, दिल्ली

३) कृषी अहवाल, कृषी कार्यालय परळी

४) सामाजिक व आर्थिक समालोचन बीड जिल्हा

५) बीड जिल्हा गॅझेटीयर

६) बीड जिल्हा जनगणना अहवाल २००१ व २०११